

die Zusammenfassung der Vorträge (H. Wolfram). Die historischen Themen teilt die Kleinmonographie von M. Menke, die auch als die neueste chronologische Skizze der alemannischen Archäologie betrachtet werden kann, gewissermaßen in zwei Teile.

Ein jeder Verfasser des Bandes analysierte die Verbindungen der nördlich von den Alpen gelegenen Gebiete mit Norditalien. Wie es sich herausstellt, bewegen sich diese Verbindungen ziemlich an einer Ebene. Die Darsteller der Geschehnisse sind vor allem Volksgruppen germanischer Herkunft. Sie sind diejenigen, die von Norden nach Süden vordringen und durch die die südlichen Güter nach Norden gelangen. Italien fällt hierbei nur eine passive Rolle in den in seinem Gebiet sich abspielenden machtpolitischen Kämpfen zu, in der gotischen und langobardischen Eroberung sowie in der auch diese beseitigenden fränkischen Expansion sowie in der Politik der Nachkommen von Karl d.Gr. Das Endresultat: trotz alledem bleibt Italien römisch. Drei Abhandlungen analysieren die Beziehungen innerhalb der geschichtlichen Ereignisse. A. Schmid faßt die bayrisch-italischen, P. Fried die alemannisch-italischen Beziehungen zusammen. Obwohl beide Verfasser den Hauptakzent auf die Geschichte des 7–10.Jh. legen, überblicken sie die Geschehnisse von der Römerzeit an. Einen bedeutenden Teil der bayrisch-italischen Beziehungen bilden die Eheschließungen zwischen den führenden Familien der zwei Gebiete. Charakteristisch ist, wie gerne sich die bayrischen Agilolfinger nach dem Süden verheirateten, indessen die langobardischen Frauen nur ausnahmsweise nach dem Norden übersiedeln (S.63). P. Fried trachtet die Frage zu beantworten, inwiefern durch die alemannisch-schwäbische Italienpolitik des 7–10.Jh. die Italienpolitik der deutschrömischen Kaiser bestimmt wurde. R. Schneider analysiert die Alpenpolitik der Franken von den anfänglichen Fühlungen bis zum aktiven Eingriff. In allen drei Relationen fiel der Kirche eine bedeutende Rolle zu. Die karolingische Kirchenpolitik widerspiegelt besonders gut, welche Rolle der Kirche außer der Missionstätigkeit zugedacht wurde. Die mit Pfünden reichlich ausgestatteten Klöster wurden im Alpenraum im wesentlichen für vorgeschobene Basen der Staatsgewalt bestimmt. Sie konnten hier nicht nur ihren eigenen Weinbedarf erwerben, sondern versahen für den Herrscher auch die Aufsicht der Pässe, hielten die Straßen instand, errichteten Senodochien, organisierten den Botendienst usw. W. Störmer untersucht gerade diese Donationen. J. Riedmann zeigt am Beispiel des Bistums von Säben, welche große Bedeutung je einem Kloster in der Verdeutschung von Süd-Tirol zugefallen ist. Außer den historischen Themen enthält der Band auch eine rechtsgeschichtliche (R. Kottje) und sprachgeschichtliche Abhandlung (J. Splett).

Die einzige Abhandlung mit archäologischem Thema verspricht die archäologischen Beziehungen der alemannisch-italischen Verbindungen in ihrem Titel, bietet aber viel mehr: die Chronologie des alemannischen archäologischen Materials und seine Gliederung bis Ende des 7.Jh. Der Verfasser M. Menke legt zwei Grundsätze nieder: 1. Obwohl die Archäologie die ethnischen Grenzen, das Erscheinen fremder ethnischer Gruppen, ihre Zusammensetzung, gesellschaftliche Gliederung usw. festsetzen kann, fällt in diesen und auch in anderen Fragen die Hauptrolle den Schriftquellen zu: „Doch zugleich bleibt sie wiederum Hilfswissenschaft der auf den Schriftquellen fußenden Geschichtsforschung“ (S.338). 2. Er verwirft die gemischte Argumentation (S.145,179,221,273), d.h. wendet die archäologischen Quellen in der Weise an, daß die Datenreihen auch in selbst und sich nicht mit den historischen Daten abwechselnd, eine Beweiskraft aufbringen sollen. Diese Untersuchungsart ermöglicht ihm die Falle der Scheinergebnisse umzugehen und die Aufmerksamkeit auf die unmittelbaren alemannisch-karpaten-

ländischen Beziehungen zu lenken. In den auch bisher bekannten gotisch-alemannischen und gotisch-thüringischen Beziehungen vermutet er einen stärkeren Einfluß des unmittelbaren Donauraumes einräumen zu können als dem norditalischen. Diesen Gedanken legte er auch in seinem in Biala Blota abgehaltenen Vortrag aus (Pregrinatio Gothica. Archaeologia Baltica VII. Lodz 1986). Seine Parallelen und Beweisführungen sind überzeugend. Hiermit werden aber die gepidischen Denkmäler des Karpatenbeckens in Reflektorlicht gestellt und zugleich weist er auch auf die Mangelhaftigkeiten ihrer modernen Bearbeitung hin (S.218–19).

Seine Methode eignet sich also ausgezeichnet dazu, um die im Hintergrund der historischen Ereignisse vorhandenen, aus den Schriftquellen kaum ausschälbaren Prozesse kennen zu lernen. Natürlich kann man auch mit einer anderen Methode einem ähnlichen Resultat herankommen, wie z.B. I. Bóna, dessen Meinung in den wesentlichen Punkten mit M. Menke übereinstimmt (die Beurteilung der Denkmäler der Odoakerzeit, die zwangsmäßige Einschränkung des Kreises der gotischen Funde, die chronologische und ethnische Bestimmung der Funde von Apahida usw.). Für ähnlich wichtig hält M. Menke die alemannischen Beziehungen zum unmittelbaren Donauraum auch in den langobardischen Zeiten (S.265,281,287,341–42).

In der alemannischen Archäologie des 7.Jh. (Stufe IV.cca. 580–650) fällt dem Karpatenbecken von neuem eine betonte Rolle zu. Im östlichen Block der alemannischen Rastorte können bedeutende awarische Einflüsse nachgewiesen werden (Steigbügel, Blechpanzer, Helme, Spieße). Natürlich dürften diese Beziehungen zu jeder Zeit auch gegenseitig gewesen sein. Begegnen uns im bayrischen und alemannischen Raum awarische Denkmäler in awarischem Milieu vorfinden. Diese Gegenstände sammelte zuerst I. Bóna zusammen (Alba Regia 2–3, 1963). Seitdem wurden zahlreiche neue Funde bekannt (Kölked, Kehida, Zamárdi, Cserkút, Sommerein usw.).

In der Zusammenfassung des Bandes weist H. Wolfram darauf hin, daß die karantanischen Beziehungen nicht zur Sprache kommen sind. Wir hätten auch über die ungarischen Streifzüge etwas gerne gelesen. Trotz der Mangelhaftigkeiten kann die ungarische Archäologie aus dem 6.Bd. der NATIONES, vor allem aus der Studie von M. Menke viel profitieren.

K. Mesterházy

SZÓKE B.M. – VÁNDOR L., Pusztaaszentlászló Árpád-kori temetője. Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest 1987. 188.1. 91 kép.

Majd 7 év nyomdai átfutás után újabb teljes temetőfeltárás közlésével gyarapodott a honfoglalás kori temetők irodalma. E csupán 203 síros temetőnek nem az emlékanyaga az érdekes. Jelentősége abban áll, hogy abból az időből származik, amikor az ország belső területein már templom körüli temetőkbe kell temetkezni, másrészt földrajzi helyzetében. Jelenleg a pusztaszentlászlói temető a Dunántúl déli részének legnyugatibb 11. századi, látszatra még pogány temetője. Jellege teljesen köznépi, nincs benne egyetlen lovas vagy fegyveres sír – annak ellenére, hogy biztosan határőrök, azaz fegyveres elemek temetkező helye volt. Talán csak egyetlen hasonló temetőt ismerünk, a majd 700 km-re fekvő háromszéki zabolait. A szerzőpáros az írott források ismeretében megállapítja, hogy a temető nem lehet a 12–13. század fordulóján kialakult Szentlászló falu temetője, hanem két korábbi falu határán, Söjtör falu határában települt új lakókkal.

A viszonylag nagy számú pénzlelet alapján jól kirajzolódik a temető szerkezete. A falu lakói a temető helyét kijelölve, a terü-

letet egymás között felosztották. A legelső temetkezések a temető északi csoportjában (I.a.) történtek. E csoport legkorábbi, Salamon pénzével keltezett sírjaiban kiskorúak és két 30 ill. 35 év körüli férfi feküdtek. Születési idejük tehát 1040 körülre vagy valamivel korábbra tehető. A viszonylag késői, Kálmán pénzével keltezett 175. sírban, amely a temető központi, keleti csoportjában (II.b.) feküdt, senilis korú egyént találtak. Szintén senilis korú volt e csoport 164. sírjában is, melléklete László pénze volt. E két sírban nyugvók születési ideje 1030 körülre tehető. Ugyanebben a csoportban a 182. sírban László pénzével 50 év körüli, a 186. sírban pedig Géza dux pénzével 35 év körüli egyént fektet. Születési idejük tehát 1040 körül lehetett. Így a falu a legkésőbbben a Salamon korát megelőző évtizedben települt, de mindenképpen 1050 után, hiszen ebben az évben lehetnek 20 évesek a falu legidősebb lakói az 1030 körüli születési idő alapján.

Ha a pénzzel keltezett sírokban nyugvó egyének életkorát összehasonlítjuk, akkor kiderül, hogy a II.a. csoportban is 1025–30 körül született egyén a legidősebb (a 106. és 107. sírban 50 év körüli férfiak feküdtek Géza pénzével). Ez azt jelenti, hogy az egyes családok vagy családközösségek egyidőben kapták meg temetőbeli helyüket, amiből az következik, hogy a falu egy adott időben telepített, idegen családokból alakult. A sírok között csak az egyes csoportokon belül van leszármazás, későbbi és utántemetés, az egyes csoportok azonban viszonylag függetlenek egymástól. Így a temetkezések rendje támogatja a történeti és földrajzi adatokból nyert feltevést: a falu határőrtelepülés volt.

A mintegy 60 évig létező falu kultúrája a sírleletek alapján nagyon homogén volt, mind társadalmi rangjukat, mind pedig a viseletet és szokásaikat tekintve. A leggyakoribb ékszer az S végű hajkarika, melynek a szerzők éppen azért nagyobb teret szenteltek, mint más sírleleteknek. Végkövetkezésselükkel, az S végű hajkarika kialakulásának pannoniai lehetőségével egyetérthetünk. Egyre újabb leletek mutatnak arra, hogy a késő avarok második felében már feltűnik ez az ékszerfajta.

A Szerzőknek sikerült az ún. „rovásírásos” gyűrűk rejtélyét megfejteniük. Ők a lengyel anyag foglalkoztak el a megoldáshoz, míg magunk a Lübeck környéki szláv emlékektől találtunk az általánosabb magyarázatra. Ezzel a különböző „megfejtési kísérletek” értelmüket veszítették. A pusztaszentlászlói temetőben viszonylag sok gyöngy is került elő. A Szerzők e különben alig méltatott anyaggal is behatóan foglalkoznak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy egyes temetőkből alig fordul elő gyöngy, míg másokban, pl. a dunántúli és felvidéki temetők nagy részében viszonylag gyakori ékszerfajta. A fémgyöngyök kapcsán foglalkoznak az északi területekkel folytatott kereskedelemmel is. A kötetet Kiszely István embertani feldolgozása zárja.

Mesterházy K.

I. HORVÁTH–K. VUKOV, Vitéz János esztergomi palotája. Tudományos Füzetek 2–3. Tata 1986, 48 l. és 41 kép.

A magyar királyok székhelye két és fél évszázadon át az esztergomi várhegyen volt. Az egykori kelta oppidum, majd római castrum (Solva) még fönálló maradványaiba telepedett be Géza fejedelem, akinek a hegy északi felén lévő palotájában született fia, a későbbi István király. Ettől kezdve a tatárjárásig Esztergom fejedelmi, majd királyi székhely, s egyúttal a magyar egyház központja is. Meglepő, hogy a rendkívül fontos együttes régészeti kutatása csak igen későn, lényegében Szent István halála ezredik évfordulójának előestéjén kezdődött meg Lepold Antal kanonok kezdeményezésére, aki a feltárások anyagi fedezetét is magára vállalta. Csakhamar bekapcsolódott a munkába a Műemlékek Országos Bizottsága. A ma látható és bejárható Ár-

pád-kori épületmaradványok rekonstrukciója Gerevich Tibor, Lux Kálmán és Géza, valamint Várnai Dezső közreműködésével 1938-ra elkészült.

A korszerű módszerekkel történő régészeti feltárás még negyedszázadot várattott magára. 1961–62-ben Méri István a várhegy három helyén dolgozott és bebizonyította, hogy a rézkortól folyamatosan lakott volt. Különösen fontos az a megállapítás, hogy a III. Béla-féle palotától északra eső területen jelentős, XI–XII. századra keltezhető épületmaradványok rejtőznek. Nagy Emese 1964–69 között folytatta az ásásokat a palota egész területén. Lényegében e munka nyomán kezdett összefüggéseiben kibontakozni az államalapítás-kori királyi székhely épületegyüttese a későbbi korok ráépítései, átalakításai alól. Részben e munkálatokkal párhuzamosan került sor Horváth István vezetésével az ún. Kaszárnya-épület részleges műemléki régészeti megkutatására. Bebizonyosodott, hogy a Mária Terézia építkezésének hitt együttes igen jelentő középkori épületmaradványok felhasználásával alakult ki: az udvar felé eső emeleti falak középkoriak. A feltárások, kisebb megszakításokkal, lényegében ma is tartanak s több szempontból is jelentősen módosították az épületegyüttestől korábban kialakult ismereteinket.

Kiderült, hogy az eddig III. Béla-féle palotának tartott, a 30-as években feltárt lakótorony és várkapolna csupán a királyi család magánlakosztálya volt, melyet egy kapunyílással ellátott fal választott el attól a belső kis udvartól, melynek északi végén kis román kori palota állott. A tulajdonképpeni nagy királyi palota a nyugati várfalra támaszkodott és emeletes volt. A hatalmas (45x8,7 m) trónterem az első emeleten helyezkedett el. Az Árpád-kori palota legeséről annak erősen megégett fala tanúsított, melyet később újravakoltak és kváderfestéssel láttak el. Az 1180-as években tombolt tűzvészre okleveles adatunk is van. Ennek a pusztulásnak volt a következménye, hogy III. Béla a romokon nagyszabású palotaegyüttest építtetett, melynek befejezése azonban már utódára maradt. A tatárjárás után a királyi székhely Budára költözött, az üresen álló királyi palotát pedig IV. Béla 1256-ban az érsekségnek adományozta. Ettől kezdve az érsekek építkeznek a volt királyi palota területén. A történeti források Telegdi Csanád és Vitéz János palotaépítkezéseit emlegetik csodálattal és nagybecsüléssel. Ezeknek az épületeknek a feltárása, rendeltetésüknek és kronológiai rendjüknek megállapítása állott Horváth István kutatásainak középpontjában.

Két évtizedes munka után ma már világos, hogy a Kaszárnya-épület nyugati felének alsó része azonos a III. Béla kori külső várfallal. Ezzel egykorú (ha ugyan nem kissé korábbi) az ún. kis román palota vékonyabb fala, valamint a keleti fal alsó része, illetve a délkeleti sarok az emelet magasságáig. A Kaszárnya hosszfalát a mai emeleti fülkoronáig a XIV. században alighanem Telegdi Csanád érsek építtette. A XV. században alakult ki az ún. Vitéz János-féle palota, amely ugyan magában foglalta a már meglévő épülettömeget, de a Duna felé egy vele azonos szélességű új traktussal bővülve egységessé formálódott. A legfelső szinten helyezkedett el a hatalmas (46,5x18 m) lovatertem kettős mennyezetével, melyet középen nem támasztottak alá oszlopok. Az egész épület felett egyetlen óriási fedélszék alkotta a tetőt.

Vukov Konstantin, a szerzőpáros építész tagja, azt a kérdést vizsgálta, hogy ennek a műszaki megoldásokban és művészi kivitelben kiemelkedően magas szintű épületegyüttesnek, melyek lehettek a mintaképei. Széles körű, egész Európára kitékintő vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy Zsigmond király nyugati utazásai során ismerkedett meg hasonló lovatertemmel, és ezek nyomán tervezette meg a budai „Friss” palotát, amely azután a Hunyadi család vajdahunyadi várának hasonló megoldása mellett, az esztergomi palotának is mintául szolgált.